

Т. О. Стеченко,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Чернігівський національний
педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка)

Л. І. Ушакова,

аспірант

(Чернігівський національний
педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка)

ЗМІСТ І СТРУКТУРА

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зміна пріоритетів у стратегічних напрямках розвитку іншомовної освіти у європейській та світовій спільнотах, суттєві зміни в житті країни значною мірою вплинули на характер і зміст професійної підготовки вчителів іноземних мов. Домінуючою складовою фахової підготовки майбутнього вчителя іноземних мов (МВІМ) є іншомовна освіта, пріоритетним напрямом удосконалення змісту якої є впровадження культурологічного підходу до навчання мови, який передбачає тісну взаємодію мови і культури її носіїв [4]. Мова розглядається не як незалежна від мовця знакова система, а як засіб трансляції мислення, ментальності, культури, картини світу, мовної свідомості та комунікативної поведінки її носія. Саме тому інтегроване навчання мови і культури має бути невід'ємною складовою професійної підготовки МВІМ.

Останнім часом ідея взаємопов'язаного навчання мови і культури активно розвивається у рамках нової лінгвістичної галузі – лінгвокультурології. Підґрунтям до виокремлення нової дисципліни стала зміна напряму

дослідження: якщо традиційно зв'язок мови і культури використовували для вирішення суто лінгвістичних проблем, то предметом лінгвокультурології стають способи виявлення, збереження і передачі культури в мовних одиницях. Для того, щоб бути повноцінним учасником міжкультурної комунікації і подолати мовний і культурний бар'єри, необхідно володіти не тільки іноземною мовою, а й її культурою. Досягнення лінгвокультурології займають важливе місце у формуванні мовної особистості та становленні концепції мовної освіти у сенсі міжкультурного діалогу.

Отже, згідно із завданнями реформування національної системи освіти, зважаючи на підвищення ролі іноземних мов та об'єктивний рівень професійної підготовленості майбутніх педагогів, формування лінгвокультурологічної компетентності (ЛКК) майбутніх учителів іноземних мов – необхідна складова навчального процесу, без якої неможлива успішна підготовка компетентних фахівців нової генерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проведений нами аналіз педагогічної та методичної літератури показав, що сьогодні є чимало як вітчизняних, так і зарубіжних публікацій, в яких досліджуються лінгвокультурологічні аспекти вивчення мови. Так, А.М.Іонова, М.О.Суворова досліджували лінгвокультурологічний підхід до вивчення іноземних мов. У своїх дисертаційних дослідженнях О.Є.Макарова, К.Є.Полупан, Л.Г.Саяхова, Ф.Б.Хубієва розглядали особливості формування лінгвокультурологічної компетенції у процесі вивчення рідної мови. К.О.Іванова, М.С.Кисельова, М.А.Мигненко, О.В.Ротмістрова вивчали проблему формування лінгвокультурологічної компетенції у процесі фахової підготовки іноземних студентів, М.Г.Большакова – майбутніх перекладачів, А.О.Подгорбунських – студентів педагогічного вищого навчального закладу. Т.О.Павлішак та М.А.Пахноцкая розглядали лінгвокультурологічну інтерпретацію художнього тексту як компонент професійної підготовки.

Наукова робота Н.О.Фоменко присвячена розвитку ЛКК викладача іноземної мови вищого навчального закладу, дослідження С.Р.Дортман – розвитку ЛКК учнів середніх професійних освітніх закладів. У статтях О.О.Борисенко, С.О.Гурбанської, О.М.Добринець, О.В.Зеленко, Л.І.Курач, Є.В.Михайлової, С.Є.Певної, Т.Симоненко, А.В.Соломахи, О.І.Уланович, А.В.Хомаєвої, П.В.Якименко та ін. також розглядаються різні лінгвокультурологічні аспекти мовної освіти, але питання формування ЛКК МВІМ залишається ще недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність нашої статті.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сутності ЛКК, яку ми розглядаємо як: а) складову мовної особистості, що складає позачасову й інваріантну частину її структури [3, с.121], в галузі навчання іноземних мов – вторинної мовної особистості (ВМО), що визначає рівень володіння іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування; б) компонент змісту професійної компетентності МВІМ, який засобами іноземної мови та культури впливатиме на становлення і розвиток мовної особистості своїх учнів.

Завданнями цієї статті є: дати визначення поняттю „лінгвокультурологічна компетентність“ ВМО, якою є майбутній учитель як користувач двома іноземними мовами; визначити її зміст та структуру.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ми досліджуємо ЛКК учителів іноземних мов в двох аспектах: а) як особистісну якість користувача іноземними мовами (вторинної мовної особистості), яким передусім і є вчитель іноземних мов; б) складову професійної компетентності МВІМ як спосіб підвищення його професійної кваліфікації. Вважаємо, що перша компонента є ключовою й визначальною для формування ЛКК МВІМ, оскільки свідчить про рівень предметної підготовленості спеціаліста. Розглянемо цей аспект докладніше.

Сутність ЛКК полягає у колі питань лінгвокультурології, науки, яка вивчає взаємозв'язок та взаємодію культури і мови у їх функціонуванні й узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності їх мовного й

культурного змісту за допомогою системних методів з орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні установки (систему норм і суспільних цінностей) [1, с. 36]. В.В.Воробйов наголошує на низці специфічних особливостей лінгвокультурології:

- 1) лінгвокультурологія – це наукова дисципліна синтезуючого типу, яка є граничною між науками, що вивчають культуру, та лінгвістикою; питання навчання мови тут є вторинним;
- 2) головними проблемами лінгвокультурології є методологічні (філософські) та філологічні; зміст лінгвокультурології складають національні форми буття суспільства, сформовані на культурних цінностях конкретно-історичного суспільства;
- 3) предметом лінгвокультурології є матеріальна і духовна культура, синтетично створена людиною і виражена у мові, іншими словами – все те, що складає мовну картину світу;
- 4) орієнтація на нову систему культурних цінностей, висунутих новим мисленням, сучасним життям суспільства, на інтерпретацію фактів у різних сферах культурного життя країни;
- 5) об'єктивна, повна й цілісна інтерпретація культури народу потребує відповідного системного підходу до представлення культури у її мові, їх діалектичній взаємодії та розвитку, що сприяє формуванню сучасного культурологічного мислення і дозволяє зіставляти й порівнювати картини світу у різних лінгвокультурах [1, с. 32 - 34].

Отже, у тріаді „мова – культура – особистість“, яка є для лінгвокультурології центральною, на вершині кута стоїть культура, в той час як мова розглядається як дзеркало культури, в якому відображається не лише реальний світ, що оточує людину, не лише реальні умови його життя, а й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світосприйняття, бачення світу [8, с.14]. Тому, у дослідженні зв'язку мови й культури, актуальними постають такі категорії лінгвокультурології як картина світу,

концепт, мовна особистість, мовна свідомість, етнокультурна комунікативна поведінка, етнокультурні стереотипи, національно-специфічна й універсальна частина словника, прецедентні тексти і ціла низка інших параметрів, за якими можна виявити цей зв'язок.

Таким чином, об'єктом лінгвокультурології є:

а) культура, представлена як фундаментальними культурно-історичними знаннями, так і актуальними знаннями про сучасне життя країни, суспільства. Лінгвокультурологи виділяють наступні національно-специфічні компоненти культури: традиції, звичаї, обряди; побутову культуру, тісно пов'язану з традиціями; повсякденну поведінку, звички представників певної культури, прийняті як норми спілкування, а також супроводжуючі мімічні й пантомімічні коди; національні картини світу, які відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національної особливості мислення; художню культуру [5, с.7];

б) мова, насамперед її лексична система. Мова в цілому та лексика зокрема представляють собою основну форму об'єктивізації мовної свідомості багатьох поколінь людей - носіїв певної мови. Лексика пов'язана безпосередньо з предметами і явищами матеріального світу, з історією суспільства і слугує не тільки потребам мовного спілкування, а й представляє собою також своєрідну форму закріплення й передачі суспільного досвіду від покоління до покоління. Тому лексична система, перш за все й більш за все, зумовлена категоріями матеріального світу й соціальними факторами. Головне призначення лексики – відображення дійсності, тобто всієї різноманітності світу і відносин, в яких живе суспільство.

В результаті взаємодії культури і мови у їх функціонуванні створюється цілісна структура одиниць у єдності їх мовного й культурного змісту. Такою одиницею вважається „лінгвокультурема“ (В.В.Воробйов, 2006), „концепт“ (В.А.Маслова, 2001), „культурний концепт“ (В.І.Карасик, 2002), „культурна конотація“ (В.М.Телія, 1996), „етноніми“ (О.Й.Шейгал, В.А.Буряковська, 2002).

В.А.Маслова (2001, с. 63) вбачає потенційне завдання лінгвокультурології у виявленні культурної значущості (культурного компоненту) мовної одиниці, що вирішується за принципом „від одиниці мови до одиниці культури“. Проте, якщо у взаємодії культури й мови брати до уваги первинність культури, то для дослідження лінгвокультурних одиниць актуальним є й інший принцип „від одиниці культури до одиниці мови“, який ми беремо за основу в нашому дослідженні. Завдання парадигми „від одиниці культури до одиниці мови“, в якій культура є метою навчання, а мова – засобом, полягає у виявленні:

- 1) адекватних мовних засобів, що виражають ту чи іншу культурну одиницю в дискурсі;
- 2) основних прагматичних функцій апеляції до певної культурної одиниці в різних комунікативних ситуаціях [6, с.7].

Отже, базовим елементом ЛКК є національна культура, як власна, так і культура народу, мова якого вивчається. Культуру можна визначити як те, ЩО певне суспільство робить і думає, мова – це те, ЯК думають [7, с.143]. Пізнати культуру неможливо без знання відповідної мови, яка є не лише матеріальним складником культури, за допомогою якого вирішуються комунікативні завдання, а й спроба проникнення в спосіб мислення народу, спроба подивитися на світ очима носія відповідної культури.

Таким чином, зміст ЛКК МВІМ як користувача щонайменше трьома мовами (рідною та двома іноземними) формуватимуть три відповідні культурні системи, представлені національними культурними явищами, поняттями, концептами та мовні системи, які значно відрізняються одна від одної. Міжкультурні та міжмовні відмінності складають національну специфіку мовної картини світу певного етносу, виявити яку можна, порівнюючи її з мовними картинами світу інших народів. Саме специфічна частина мовної картини світу окремої лінгвокультури представляє найбільший інтерес для формування ЛКК.

Зазначене вище дає розуміння сутності лінгвокультурологічної компетентності як інтегративної якості, що утворюється в результаті набуття

особистістю в процесі соціалізації та інкультурації мовної свідомості через пізнання національної культури та способів вираження її у відповідній мові, що дозволяє їй досягати соціокультурної адекватності та відповідної комунікативної поведінки в межах своєї лінгвокультури.

В результаті акультурації відбувається розширення мовної картини світу, мовної та когнітивної свідомості за рахунок кодів іншої мови та культури, що дозволяє мовній особистості вдосконалити свої адаптивні механізми, здатність до навігації в різних інформаційних просторах, уникати комунікативних невдач в ситуаціях міжкультурного діалогу.

Виходячи з вищезазначеного, можемо зробити висновок про те, що для формування ЛКК ВМО необхідними є три пов'язаних між собою складники: 1) культура, відображена у мові; 2) мовленнєва діяльність (міжкультурна комунікація); 3) мовна особистість як користувач мовами. Ці складники визначають компоненти структури ЛКК ВМО та зумовлюють її зміст (Рис.1).

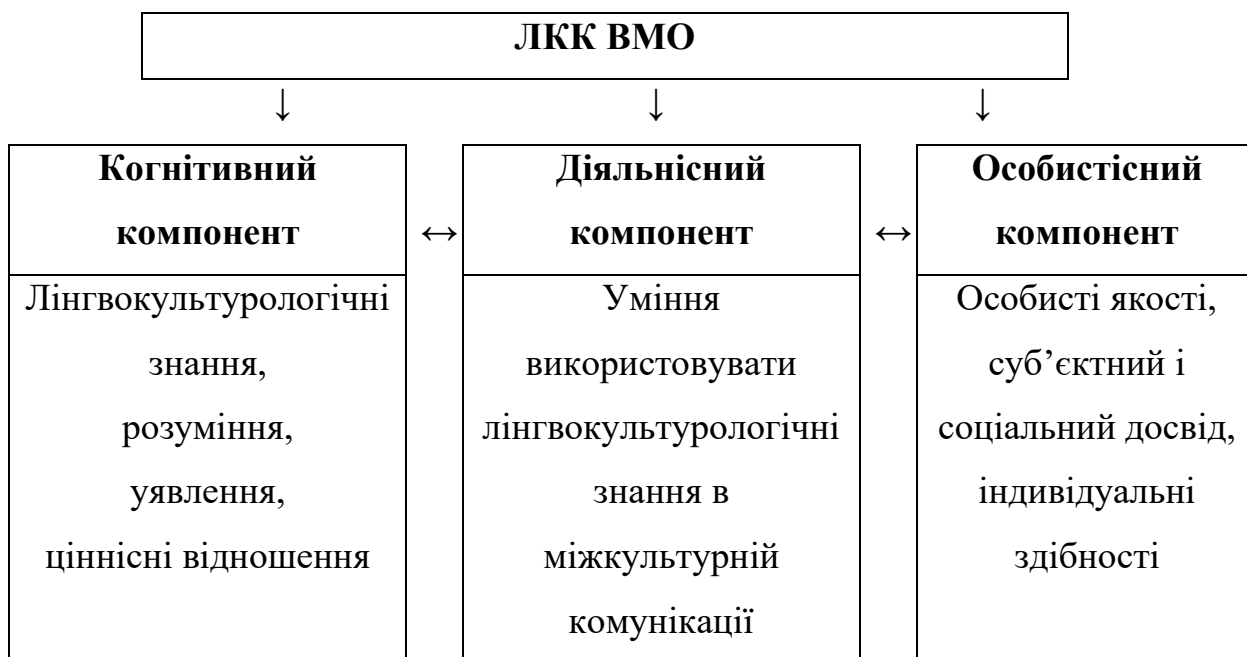

Рис.1. Структура лінгвокультурологічної компетентності майбутнього вчителя - користувача іноземними мовами

Конкретизуємо зміст кожного компоненту зазначеної структури.

Когнітивний компонент, представлений лінгвокультурологічними знаннями, розумінням, уявленням, ціннісними відношеннями, деталізуємо за допомогою рисунка 2.

Рис.2. Зміст когнітивного компоненту ЛКК майбутнього вчителя – користувача іноземними мовами

Діяльнісний компонент ЛКК ВМО складається з умінь і навичок використовувати лінгвокультурологічні знання у міжкультурній комунікації. Для формування готовності використовувати лінгвокультурологічні знання у міжкультурній комунікації ВМО повинна володіти міжкультурною комунікативною компетентністю, основою якої є комунікативні вміння, сформовані на ґрунті мовних та соціокультурних знань і навичок. Погоджуємося з А.М.Іоновою, що діяльнісний компонент ЛКК виражається в умінні:

- усвідомлювати систему концептів, що складають іншомовну картину світу;
- формувати свою мовленнєву поведінку з урахуванням картини світу співрозмовника;
- адекватно тлумачити вербальну й невербальну поведінку співрозмовника, спираючись на знання специфіки його картини світу;
- відповідно до ситуації та умов спілкування використовувати у мовленні лінгвокультурологічні одиниці;
- прогнозувати мовленнєву й немовленнєву поведінку співрозмовника, орієнтуючись на особливості його картини світу;
- поводити себе відповідно до норм етикету, визнаних у певному лінгвокультурному просторі [2, с.14].

До особистісного компонента ЛКК ВМО ми відносимо особистісні якості, суб'єктний і соціальний досвід, здібності, які є індивідуальними показниками особистості, що впливають на реалізацію лінгвокультурологічних знань та вмінь, а саме: розпізнавати, досліджувати, оволодівати й використовувати лінгвокультурологічні одиниці у реальній міжкультурній комунікації.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З огляду на викладене вище, під ЛКК МВІМ як користувача двома іноземними мовами ми розуміємо якість мовної особистості, виражену лінгвокультурологічними знаннями, спеціальними вміннями та особистісними якостями, яка дозволяє їй інтегруватися у світову культуру і брати участь у міжкультурній комунікації, уникаючи міжмовних та міжкультурних конфліктів.

Ми визначаємо зміст і структуру ЛКК відповідно до характеру й сутності лінгвокультурології, яка є теоретичною основою представленого дослідження. Розглянуті нами компоненти структури ЛКК ВМО формують спеціальний предметний блок у структурі ЛКК МВІМ, який має бути доповнений професійно-педагогічною підготовкою, що забезпечить якісну реалізацію професійної компетентності в цілому та ЛКК зокрема.

Подальші дослідження ЛКК МВІМ потребують ґрунтового дослідження її професійного аспекту та педагогічних умов її формування у процесі професійної підготовки МВІМ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробьёв В. В. Лингвокультурология / В.В. Воробьёв – М.: Издательство Российского университета дружбы народов. – 2006. – 330 с.
2. Ионова А. М. Лингвокультурологический подход к обучению профессиональному общению студентов-международников / А.М. Ионова // Вестник МГПУ. Серия „Филология. Теория языка. Языковое образование“. – 2011. – №1 (7). – С. 97 - 101.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология: [Учебное пособие для студентов высших учебных заведений] / В.А. Маслова. – М.: Издательский центр „Академия“, 2001. – 208 с.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>
5. Сабитова З. К. Лингвокультурология [Електронний ресурс]: ученик / З.К. Сабитова. – М.: ФЛИНТА, 2013. – 524 с.
6. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 139 с.
7. Соломаха А. В. Теоретичні засади формування лінгвокультурної компетенції у майбутніх вчителів іноземних мов / А.В. Соломаха // Наукові праці Дон НТУ. Серія: педагогіка, психологія і соціологія №11, 2012. – С. 142 – 146.
8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: (Учеб. пособие) / С.Г. Тер-Минасова. М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.

Стеченко Тетяна Олександрівна, Ушакова Людмила Іванівна. Зміст і структура лінгвокультурологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов.

Досліджується сутність лінгвокультурологічної компетентності майбутнього вчителя-користувача іноземними мовами, який є вторинною мовною особистістю. Визначається зміст і структура лінгвокультурологічної компетентності вторинної мовної особистості як одного з аспектів лінгвокультурологічної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов.

Ключові слова: майбутній вчитель іноземних мов, лінгвокультурологічна компетентність, мовна особистість, вторинна мовна особистість.

Стеченко Татьяна Александровна, Ушакова Людмила Ивановна. Содержание и структура лингвокультурологической компетентности будущих учителей иностранных языков.

Исследуется сущность лингвокультурологической компетентности будущего учителя-пользователя иностранными языками, который является вторичной языковой личностью. Определяется содержание и структура лингвокультурологической компетентности вторичной языковой личности как одного из аспектов лингвокультурологической компетентности будущего учителя иностранных языков.

Ключевые слова: будущий учитель иностранных языков, лингвокультурологическая компетентность, языковая личность, вторичная языковая личность.

Tetiana Stechenko, Liudmila Ushakova. The Content and the Structure of Linguoculturological Competence of Foreign Language Teachers.

The article deals with the essence of the linguoculturological competence of foreign language teacher, the user of the foreign languages which is secondary language personality. The content and structure of linguoculturological competence

of second language personality as an aspect of linguoculturological competence of foreign language teachers are determined.

Key words: future teachers of languages, linguoculturological competence, language personality, the second language personality.